

עין יצחק

פינת ההלכה של ערב שבת
מאת מרן הראשון לציון
הגאון רבי יצחק יוסף שליט"א
בעל ה'ילקוט יוסף'

פר' חג הסוכות תשע"ט | גליון מס' 104

כתיבה ועריכה: הרב יצחק קורלנסקי

האם נשים חייבות בסוכה, ומברכות?

חיוב אכילה בסוכה בליל יו"ט | שכח 'יעלה ויבוא' בברכת המזון בליל יו"ט | האם נשים חייבות בסוכה? | האם נשים רשאות לברך 'לישב בסוכה'? | האם פוסקים הלכה על פי חלום? | עניית אמן בקידוש | זמן חיוב האכילה בליל יו"ט

נזכר אלא אחר שכבר התחיל בברכת הטוב והמטיב, שאמור 'ברוך אתה ה' אלקינו מלך העולם וכו'', חוזר לראש ברכת המזון, כי בלילה זה יש חובה לאכול בסוכה. אך אם טעה ביום החג בבוקר, וכן בכל שאר ימי החג וכן בשמחת תורה, ולא אמר 'יעלה ויבוא' בברכת המזון, אין צריך לחזור.

האם נשים חייבות בסוכה?

וכל זה לענין אנשים, שהם חייבים בסוכה, ולכן אם לא אמר 'יעלה ויבוא' חוזר, אבל נשים, שהרי הן פטורות מן הסוכה, ואפילו בלילה הראשון, וכמבואר בגמרא (סוכה כה ע"ב) שלמדו כן מהלכה למשה מסיני. ונכון שאם ירצו להחמיר על עצמן ולישב ולאכול בסוכה, יש להן שכר על זה כמי שאינו מצווה ועושה, [שלא כאיש שמקבל שכר כמצווה ועושה], וכפי שביאר הרמב"ם (סוף פ"א מהל' תלמוד תורה), ולכן טוב שהנשים תשבנה בסוכה, ובפרט בסעודות יו"ט ושבת חוה"מ, שיהיו כל בני המשפחה יחדיו, אך עליהן לדעת שהן פטורות מסוכה, ולכן לא יברכו 'אשר קדשנו במצוותיו וציוונו לישב בסוכה', כי איך תאמר 'וציוונו?' מי ציווה אותה?! הלכה למשה מסיני שהיא פטורה. ולפי זה אשה ששכחה לומר 'יעלה ויבוא' בברכת המזון, אפילו בליל יו"ט ראשון, אינה חוזרת, וכמו בשאר יו"ט, ואם תחזור יש בזה חשש ברכה לבטלה.

האם נשים רשאות לברך 'לישב בסוכה'?

זו דעת הרמב"ם (פ"ג מהלכות ציצית ה"י, ופ"ו מהלכות סוכה ולולב ה"א), שאין הנשים מברכות על מצות עשה שהזמן גרמא, כיון שפטורות הן ממצוות אלו. ואמנם לדעת ר"ת (בתוס' ר"ה לג, קידושין לא ע"א) רשאות הנשים לברך על כל מצוות עשה שהזמן גרמא כשרוצות לקיימן, אע"פ שהן פטורות ממצות אלו, כי 'וציוונו' היינו על עצם הציווי על האנשים. ובאמת שר"ת אינו יחידי בדבר, וכך כתבו בחידושי הרמב"ן והרשב"א והריטב"א והר"ן.

אולם רוב הראשונים סוברים כדעת הרמב"ם, הלא הם: הראב"ד בעל ההשגות בפירושו לתורת כהנים (פרשתא ב' אות ב'), רבינו משה מקוצי (סמ"ג, עשין מ"ב), הגהות מיימוניות (פ"ג מהל' ציצית), המאירי (חגיגה טז ע"ב), רבינו ישעיה מטראני הראשון (בספר המכריע סי' עח), תשובת רש"י בספר אור זרוע הגדול (חלק ב' סי' רס"ו), רבינו מנוח

שאלה: בליל יו"ט של סוכות יש חיוב מדאורייתא לאכול בסוכה. האם החובה לאכול שיעור כזית או כביצה? והאם גם הנשים חייבות לאכול פת בסוכה או לא? ומה הדין מי ששכח לומר 'יעלה ויבוא' בברכת המזון בליל יו"ט, האם חוזר?

חיוב אכילה בסוכה בליל יו"ט

תשובה: בגמרא (סוכה כ"ז ע"א) מבואר שיש מצוות עשה מן התורה לאכול כזית פת בסוכה בלילה הראשון של חג הסוכות, ולמדו כן בגזירה שווה - 'חמשה עשר' חמשה עשר' מחג המצות, מה בחג המצות מצוות עשה לאכול כזית מצה, שנאמר: 'בארבעה עשר יום לחודש בערב תאכלו מצות', אף בחג הסוכות, שכתוב 'בחמשה עשר לחודש', מצוה לאכול כזית פת בסוכה, בלילה הראשון. אך בשאר ימות החג, רק אם אוכל שיעור כביצה פת, חייב לאכול בסוכה, אך אם אוכל פחות משיעור זה, אינו חייב לאכול בסוכה, ורק ממידת חסידות אם רוצה להחמיר על עצמו, אפילו מים לא ישתה מים מחוץ לסוכה, אך מעיקר הדין חייב בסוכה רק אם אוכל מכביצה פת. אבל בליל יו"ט, חובה לאכול בסוכה, ודי לאכול כזית, שכן כל אכילה שנאמר בתורה היינו שיעור כזית, ודין אכילה בסוכה למדנו בגזירה שווה מפסת, ולכן אין צריך שיעור קביעות סעודה שהוא כביצה, אלא אף בשיעור כזית יוצאים ידי חובה. וכך פסקו הרמב"ם (פ"ו מהל' סוכה ה"ז), הטור והשו"ע (סי' תרלט ס"ג), שבלייל יו"ט יש מצוות עשה וחייבים לאכול כזית פת בסוכה.

שכח 'יעלה ויבוא' בברכת המזון בליל יו"ט

ומאחר שיש חיוב מן התורה לאכול כזית בליל סוכות בסוכה, לפיכך אם שכח לומר 'יעלה ויבוא' בברכת המזון, בליל חג הסוכות, אם נזכר כשאמר 'ברוך אתה ה' לפני שיחתום 'בונה ירושלים', יאמר 'למדני חוקיך', שנראה כמי שאומר פסוק בתהלים, אף שהוא הפסק, אבל עדיף כך, כדי למנוע ברכה לבטלה, כי צריך להזכיר 'יעלה ויבוא', ויחזור לומר 'יעלה ויבוא' ויחתום 'בונה ירושלים'. ואם לא נזכר עד שכבר חתם 'בונה ירושלים', יאמר שם ברכה קצרה: 'ברוך אתה ה' אלקינו מלך העולם אשר נתן מועדים לשמחה וכו' את יום חג הסוכות הזה, את יום טוב מקרא קדש הזה, ברוך אתה ה' מקדש ישראל והזמנים', וממשיך בברכת הטוב והמטיב. ואם לא

שלג ס"ק כה). וכבר הרדב"ז בפירושו על הרמב"ם (ספ"ו מהל' בית הבחירה) כתב שאין לסמוך על זה כלל, כי 'לא בשמים היא'. ולכן זה פלא שמרן החיד"א רק ראה את דברי שו"ת מן השמים ומיד חזר בו ואמר שהנשים מברכות על סוכה ולולב. גם הראש"ל הגאון רבי שמ"ח גאגין אב"ד ירושלים, בספרו יריעות האהל (דף צג), וכן הגאון ר' יוסף ידיד הלוי בספרו ברכת יוסף (ח"א עמוד ז) השיגו על החיד"א, והעידו שכך היה המנהג שנשים לא בירכו.

ארץ ישראל - אתרא דמרן

הבן איש חי פסק גם בדבר זה שנשים יברכו על סוכה וארבעת המינים, כדעת הרמ"א, אולי כך היה המנהג אצלם בבגדד, בעיראק, אבל כאן בארץ ישראל לא היה מנהג כזה, וחלילה לספרדיות לנהוג כאן בארץ ישראל - אתרא דמרן - כדעת הבן איש חי. אמנם הוא היה אדם גדול, אין ספק שהיה גדול הדור בזמנו, אבל יש לנו את מרן השו"ע והרמב"ם, וכלל גדול בידינו ש'ספק ברכות - להקל', וכל שכן כאן שזה דעת הרמב"ם ורוב הראשונים והשו"ע, ולכן יש למחות ביד הנשים, בדרכי נועם, ולהזהירן שלא לברך לא ברכת 'לישב בסוכה' ולא ברכת לולב.

עניית אמן בקידוש

ולפי זה אשה ששומעת ברכת 'לישב בסוכה' מפי בעלה בעת הקידוש, לא תענה אמן אחריו, כי אחר כך טועמים מהיין, וכיון שברכה זו אינה שייכת לה, הרי זה הפסק בין ברכת 'בורא פרי הגפן' של הקידוש לבין טעימת היין שטועמת אחר כך. ואמנם הנשים עונים אמן, כי זה מחבר בין השומע לבין המקדש, מדין 'שומע כעונה', וכיון שחייבים בברכת 'לישב בסוכה' עונים אמן וכאילו בירך בעצמו ולא נקרא הפסק, אבל אצלן אינן חייבות בסוכה ולא יענו אמן, אלא בהרהור הלב. אך הנשים האשכנזיות שנוהגות כדעת הרמ"א שפסק כרבינו תם שנשים מברכות על מצוות עשה שהזמן גרמא, רשאות לענות אמן, וכמו שכתב בשו"ת שבת הלוי להגר"ש ואנר זצ"ל (ח"ג ס' ט), אך הספרדיות לא יענו אמן. וישנה אפשרות שניה, שהנשים יענו אמן על ברכת 'לישב בסוכה', אך לא יטעמו מן היין, כי טעימת היין הוא רק לחיוב מצוה ואינו מעכב, ועניית אמן חשובה יותר. ומכל מקום אם רגילות בכל שבת ויו"ט לטעום מן היין ליבוב מצוה, באמת לא יענו אמן.

זמן חיוב האכילה בליל יו"ט

אכילת כזית פת בליל חג הסוכות צריך שיהיה בלילה ודאי, דהיינו מצאת הכוכבים, שהוא 20 דקות אחרי השקיעה. ואפילו אם התפלל ערבית מבעוד יום, וקיבל עליו תוספת יו"ט, אפילו הכי את הכזית פת לא יאכל עד שתחשך, וקיום המצוה צריך להיות דוקא בלילה, שנלמד בגזירה שווה מחג המצות, שם כתוב 'ואכלו את הבשר בלילה הזה' ואיתקש קרבן פסח למצה, 'על מצות ומרורים יאכלוהו', וכשם שבפסח צריך לאכול את המצה דוקא משתחשך, כך גם כזית פת בסוכה צריך לאכול משתחשך וקודם חצות הלילה. ואם נאנס ולא אכל הכזית פת סוכה אלא רק אחרי חצות, לא יברך 'לישב בסוכה', אלא אם כן אוכל יותר משיעור כביצה, כי החיוב בכזית בלבד בלילה הראשון הוא עד חצות.

תזכו לשנים רבות נעימות וטובות, שיהיה לכל בית ישראל חג שמח, ונזכה לגאולה השלימה במהרה בימינו אמן ואמן.

(פ"ג מהל' שופר), וכן פסק הגאון רבי אברהם אבן טוואה בשו"ת חוט המשולש שבסוף התשב"ץ (סי' לב), רבינו אפרים בתשובתו לרבינו תם בספר הישר (ברלין, תרנ"ח, סי' סה אות ד), ועוד. ומרן השו"ע דרכו בקודש לפסוק תמיד כדעת רוב ככל הראשונים, בפרט ביניהם גם דעת רבינו הרמב"ם, ולכן פסק בשו"ע (סי' יז וסי' תקפט) שנשים אינן יכולות לברך 'וציונו' על מצוות שהן פטורות.

איסור 'בל תוסיף'

דעת רבינו ישעיה הראשון שנשים שמקיימות מצות עשה שהזמן גרמא, עוברות על איסור 'בל תוסיף', כי הן פטורות ממצוות אלו. אך מדברי שאר הראשונים לא משמע כך, וכפי שהזכרנו שיש להן שכר כמי שאינן מצווה ועושה, אם כן מה שייך בזה איסור 'בל תוסיף'. איסור זה שייך כגון שמוסיף לקחת שתי לולבים או שתי אתרוגים יחד, או שבתפילין במקום ארבע פרשיות יניח חמש פרשיות, זה נקרא 'בל תוסיף', אבל אדם שפטור ממצוה ומקיימה מתוך חיוב מצווה, וכמו הנשים, לא שייך בזה איסור 'בל תוסיף'.

המנהג שאין הנשים מברכות

על כל פנים כך נוהגות הנשים הספרדיות, כדעת הרמב"ם ורוב הראשונים והשו"ע, שאינן מברכות לא על הסוכה ולא על הלולב. והפרי חדש - היה רבה של ירושלים לפני כשלוש מאות שנה - (סי' תקפ"ט ס"ו), מעיד שכך היה המנהג בירושלים שנשים אינן מברכות לא על שופר ולא על סוכה ולולב. וכן כתב בשו"ת אדמת קודש (יו"ד סי' י"ח) כתב בשם גאוני ירושלים, וכן כתב רבי יעקב אלגאזי (קונט' חוג הארץ, עמוד ו'). גם הגאון רבי יונה נבון - רבו של מרן החיד"א - בספרו שו"ת נחפה בכסף (דף קפא ע"ג), הביאו מרן החיד"א בברכי יוסף (סי' תרנ"ד) והסכים עמו.

האם פוסקים הלכה על פי חלום?

ופלא שמרן החיד"א בשו"ת יוסף אומץ (סי' פ"ב) חזר בו ממש"כ בברכי יוסף, כי מצא בשו"ת מן השמים - לרבי יעקב ממרויש, מבעלי התוספות - שפסק ע"פ שאלת חלום מן השמים שהנשים רשאות לברך על מ"ע שהזמן גרמא, וע"פ זה חזר לקיים מנהג הנשים המברכות על הלולב וכיו"ב. בספר שבולי הלקט (סי' קנז), הובא פסק אחד מהספר שו"ת מן השמים, וכתב עליו, שאין להשגיח בדברי חלומות, כי 'לא בשמים היא'. והגאון רבי יוסף זכריה שטרן בשו"ת זכר יהוסף (בתהלוכות האגדות ד"ב ע"ג) כתב שהמעייין בשו"ת מן השמים יראה נכוחה שכמעט כל פסקיו הם דעות מיעוט הפוסקים ודחיות מההלכה. וע"ז נאמר 'לא בשמים היא'. וכמבואר בגמרא (בבא מציעא נט ע"ב).

ובגמרא (סנהדרין ל ע"א): "הרי שהיה מצטער על מעות שהניח לו אביו בירושה, ולא ידע היכן הם, ובא בעל החלום ואמר לו 'במקום פלוני הן, ושל מעשר שני הן', ובדק ומצא את המעות כפי שנאמר לו בחלום, זה היה מעשה ובא לפני חכמים, ואמרו: דברי חלומות לא מעלין ולא מורידין", והמעות חולין ורשאי להשתמש בהן כרצונו, כי פלגינן דיבורא, פלגינן נאמנות. ולמרות שמן השמים גילו לו היכן נמצא האוצר, ולולי הגילוי בחלום הזה לא היה יודע היכן הוא, אעפ"כ אמרינן שרק חציו אמת, וכן נפסק בשו"ע חושן משפט (סי' רנ"ה). וכן כתב בשו"ת נודע ביהודה (תנינא, יו"ד סי' ל) שאין להתחשב בדברי חלומות לעניני הלכה, וכיו"ב כתב הש"ך חו"מ (סי')